

*Громадська наукова організація «Всеукраїнська асамблея
докторів наук з державного управління»
Громадська організація «Асоціація науковців України»
Науковий парк Національного Авіаційного Університету*

у рамках роботи Видавничої групи «Наукові перспективи»

«Актуальні питання у сучасній науці»

*(Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка»,
Серія «Державне управління», Серія «Техніка»,
Серія «Історія та археологія»)*

Випуск № 7(13) 2023

Київ – 2023

*Public Scientific Organization «Ukrainian Assembly of
Doctors of Sciences in Public Administration»
Public Organization «Association of Scientists of Ukraine»
Scientific Park of the National Aviation University*

within the work of the Publishing Group "Scientific Perspectives"

«Current issues in modern science»

*("Pedagogy" Series, "Law" Series, Economy Series,
"Public Administration" Series, "Technology" Series,
"History and Archeology" Series)*

Issue № 7(13) 2023

Kyiv – 2023

«Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)»: журнал. 2023. № 7(13) 2023. С. 858.

Свідоцтво про державну реєстрацію Серія Серія КВ № 25116-15056Р.

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України 10.10.2022 № 894 журналу присвоєні категорії "Б" із з права (спеціальність - 081 Право), економіки (спеціальність - 051 Економіка), педагогіки (спеціальність - 014 Середня освіта) та державного управління (спеціальність - 281 Публічне управління та адміністрування).

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 20.02.2023 № 185 журналу присвоєно категорію "Б" із історії та археології (спеціальність - 032 Історія та археологія)

Рекомендовано до друку Президією громадської наукової організації «Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління» (Рішення від 11.07.2023, № 3/7-23).

Журнал видається за підтримки Інституту філософії та соціології Національної Академії Наук Азербайджану (Баку, Азербайджан), Міждержавної гільдії інженерів консультантів, громадської організації «Християнська академія педагогічних наук України» та громадської організації «Всеукраїнська асоціація педагогів і психологів з духовно-морального виховання».

Журнал публікує оригінальні дослідницькі та оглядові розвідки з теоретичних та прикладних аспектів державного управління, права, економіки, історії, педагогіки, техніки для їх інтеграції у європейський, світовий науковий простір. Цільова аудиторія: науковці, працівники вищих навчальних закладів та наукових інституцій, здобувачі вищої освіти, а також фахівці тематики журналу.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), міжнародної пошукової системи Google Scholar та до міжнародної наукометричної бази даних Research Bible.

Головний редактор: Дачій Олександр Іванович — доктор економічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

- Балаласва (Дорошенко) Катерина Вікторівна — кандидат технічних наук, доцент кафедри авіаційних двигунів Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Бельська Тетяна Валентинівна - доктор наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри менеджменту Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості (Київ, Україна)
- Будник Вікторія Анатоліївна - кандидат економічних наук, професор, професор кафедри бізнес-логістики та транспортних технологій Державного університету інфраструктури та технологій (Київ, Україна)
- Гбур Зоряна Володимирівна - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л.Шупника (Київ, Україна)
- Дегтяр Олег Андрійович — доктор наук з державного управління, доцент, доцент кафедри менеджменту і адміністрування Харківського національного університету міського господарства ім. О. М. Бекетова (Харків, Україна)
- Закієв Іслам Муса-Огли - старший науковий співробітник кафедри підтримання льотної придатності авіаційної техніки Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Заячківська Оксана Василівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та економічної безпеки Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
- Іванченко Євгенія Вікторівна — кандидат технічних наук, доцент, професор кафедри безпеки інформаційних технологій Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Ігнатович Сергій Ромуальдович - доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри конструкції літальних апаратів Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Ільїна Анастасія Олександрівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління і адміністрування Національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)
- Ісайкіна Олена Дмитрівна - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та документознавства Національного авіаційного університету, член Спілки краєзнавців України (Київ, Україна)

ЗМІСТ

СЕРІЯ «Економіка»

Бойко О.Т. <i>МЕНЕДЖМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНИМИ РЕСУРСАМИ В РАМКАХ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ</i>	16
Гончар М.Ф., Зеленеви́ч В.В., Сидорчук Д.С. <i>ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ТУРБОЛЕНТНОСТІ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА</i>	24
Громоздова Л.В., Махортов Ю.О., Кашина Г.С., Чері́пко І.В., Артеменко А.І., Рвач А.М. <i>СТРАТЕГІЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА МЕТОДИЧНІ УМОВИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ</i>	33
Кузик О.В. <i>ДЕЯКІ АСПЕКТИ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ В ІНТЕРНЕТ АГРОБІЗНЕСУ УКРАЇНИ</i>	47
Осмятченко В.О., Грабарєв А.В., Мозговий С.А., Дербенцев В.Д., Грицак Н.Ю. <i>ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС</i>	60
Польова О.Л., Дідух Я.І. <i>ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕДИЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ</i>	75
Правдюк М.В. <i>КОНЦЕПЦІЇ КАЙДЗЕН МЕНЕДЖМЕНТУ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ</i>	88
Чернишова О.Б., Тарасова О.В., Заболотна О.С. <i>ГРОШОВО-КРЕДИТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ПІСЛЯ КРИЗИ</i>	101

Самойленко О.А., Тігуніна К.В. 409
*ТИПОВІ КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ
ВИКОРИСТАННЯМ КРИПТОВАЛЮТ*

Цьомра В.Ю., Тимошенко Л.В., Шишлюк В.Р. 421
*ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ-ПІДПРИЄМЦІВ
ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ*

Чайка А.В. 433
Е-МЕДІАЦІЯ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ В УКРАЇНІ

СЕРІЯ «Педагогіка»

Movmyga N.Ye., Polezhaieva O.V. 442
*ROLE OF VALEOLOGICAL COMPETENCE AS THE BASIS OF
HEALTH CULTURE AND HEALTH-SAVING BEHAVIOR OF YOUNG
PEOPLE IN THE SYSTEM OF HIGHER VOCATIONAL EDUCATION*

Tarnavska T.V., Glushanytsia N.V., Akilli Erman 456
*EVOLUTION OF THE CONCEPT OF SYSTEM AND SYSTEMS
APPROACH*

Брескіна Л.В., Мітельман І.М., Папач О.І. 468
*ДЕЯКІ МЕТОДИЧНІ ФУНКЦІЇ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ
НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ В КОНТЕКСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ
КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ*

Василиків І.Б. 485
*ДОСВІД ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ
ШКОЛИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ*

Вітвицька С.С., Бірук Н.П. 497
*РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ПЕРШОГО
(БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ
ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПРАКТИКУМ»*

Гаврилюк С.М. 507
*МЕТОДОЛОГІЧНІ КОНЦЕПТИ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ*

Кірдан О.Л., Стріюк М.В. <i>ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: НАУКОВІ РЕФЛЕКСІЇ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ</i>	524
Кланічка Ю.В., Заячук Я.І. <i>ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ</i>	538
Клюєва С.Д., Ден Сіює <i>ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-СУБ'ЄКТНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА</i>	552
Конєва М.З., Власова В.П. <i>СПЕЦИФІКА НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ</i>	564
Кравчук Л.С. <i>ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «БЕЗПЕКА ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ» В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ</i>	574
Краснопольський В.Е., Пахомова Т.О., Курилова Ю.Р. <i>НАВЧАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ</i>	587
Кушнір В.В. <i>МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЕБ-ДИЗАЙНЕРІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ</i>	600
Мороз-Рекотова Л.В. <i>УПРАВЛІНСЬКА ПРАКТИКА МАГІСТРАНТІВ: ДИСТАНЦІЙНИЙ ФОРМАТ</i>	614
Мотика С.М. <i>УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНИХ КОМПЛЕКСІВ ВІДПОВІДНО ДО СТАНДАРТІВ ПІДГОТОВКИ В КРАЇНАХ НАТО</i>	629
Овсієнко Л.М. <i>ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ Й ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШО- КЛАСНИКІВ</i>	637

- Олексін Ю.П., Цецик С.П., Цецик Я.П.** 653
*ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС
ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «ГРОМАДЯНСЬКА
ОСВІТА»*
- Подановська Г.В.** 664
*КОМУНІКАТИВНА СКЛАДОВА У СТРУКТУРІ ЧИТАЦЬКОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ*
- Пугач С.С., Візнюк І.М., Долинний С.С., Бреславська Г.Б.** 673
*ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ*
- Рулевська Т.Ф.** 685
*ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ
КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МОРСЬКОГО І РІЧКОВОГО
ТРАНСПОРТУ*
- Стецюк О.В., Лозинський Р.М.** 694
*ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СКОЛІВСЬКИХ
БЕСКИД ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ КРАЄЗНАВЧО-ОСВІТНІХ
ПОДОРОЖЕЙ ШКОЛЯРІВ (НА ПРИКЛАДІ С. ТУХЛЯ)*
- Трофаїла Н.Д.** 707
*ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СЛОВНИКОВОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З
СУСПІЛЬНИМ ДОВКІЛЛЯМ*
- Харківська А.А.** 716
*ДОТРИМАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ – СУЧАСНА
ЕТИКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ*
- Шевчук Л.Д., Бобовський Р.П., Солопко І.О.** 725
*МЕТОДИКА ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
НАВЧАННЯ НА УРОКАХ АЛГЕБРИ І ПОЧАТКІВ АНАЛІЗУ
ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ*

СЕРІЯ «Історія та археологія»

- Бездітна Д.В.** 739
*ПРАКТИКА ВЕСІЛЬНОЇ КОМОРИ НА МИКОЛАЇВЩИНІ (В
1970-Х РР.)*

УДК 808:005.336.2]:373.5-053.6

[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7\(13\)-637-652](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7(13)-637-652)

Овсієнко Людмила Миколаївна доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва, Київський університет імені Бориса Грінченка, вул. Левка Лук'яненка, 13-Б, м. Київ, 04207, тел.: (066) 641-73-61, <https://orcid.org/0000-0002-8450-7305>

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ Й ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Анотація. У пропонованій науковій розвідці визначено й описано психологічні передумови та педагогічні засади формування риторичної компетентності старшокласників. Авторка стверджує, що для продуктивної комунікації учням старших класів обов'язково потрібно знати основні принципи і правила риторичного мистецтва. Ефективність риторичної діяльності залежить від компетентності оратора (виконання комунікативних завдань, урахування психологічних засад, гармонійного поєднання вербальних і невербальних засобів спілкування). Для успішного реалізування системи роботи з формування риторичної компетентності учнів 10-11 класів варто обов'язково враховувати типологічні характеристики старшокласників; особливості сприймання й розуміння висловлень, уміння здійснювати самоконтроль комунікативного акту задля переконання та впливу на аудиторію слухачів. Необхідно звертатися до напрацювань психологів і психолінгвістів щодо особливостей мовленнєвої і мисленнєвої діяльності; індивідуально-психологічних характеристик суб'єктів освітнього процесу задля забезпечення індивідуальної траєкторії саморозвитку й самореалізації; формування в старшокласників стійкої мотивації до вдосконалення мовленнєвої компетентності та риторичної культури; створення розвивального комунікативного середовища.

Процес формування риторичної компетентності здобувачів старшої школи передбачає наявність у вчителів ґрунтових знань про зміст і систему роботи в означеному напрямі, усвідомлення й реалізування ними потужного потенціалу всіх предметів, використання знань із загальної та вікової психології, психолінгвістики, педагогіки й лінгводидактики.

На основі досліджень науковців, авторка визначила сукупність педагогічних умов, які можна створити для ефективного формування

риторичної компетентності учнів 10-11 класів, зокрема це: створення культурного освітньо-виховного середовища; збагачення змісту навчальних предметів з орієнтуванням на вдосконалення риторичної компетентності; використання технологій навчання, спрямованих на формування означеної компетентності; цілеспрямована підготовка старшокласників до оволодіння риторичними вміннями й навичками з використанням різних форм освітньої діяльності; застосування сучасного програмно-методичного забезпечення досліджуваного процесу; налагодження ефективної взаємодії суб'єктів освітнього процесу, що орієнована на розвиток риторичних умінь і навичок; набуття комунікативного досвіду з використанням риторики як засобу впливу.

Послідовна реалізація виявлених під час дослідження організаційно-педагогічних умов дає можливість суттєво підвищити ефективність процесу формування риторичної компетентності старшокласників на основі соціального партнерства.

Ключові слова: психологічні передумови, педагогічні засади, риторична компетентність, продуктивна комунікація, комунікативний досвід, старшокласники.

Ovsiienko Liudmyla Mykolaiivna Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor at the Ukrainian Language Department of Faculty of Ukrainian Philology Culture and Art, Borys Grinchenko Kyiv University, Levka Lukyanenko St.,13-B, Kyiv, 04207, tel.: (066) 641-73-61, <https://orcid.org/0000-0002-8450-7305>

PSYCHOLOGICAL PRECONDITIONS AND PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF FORMING THE RHETORICAL COMPETENCE OF HIGH SCHOOL STUDENTS

Abstract. In the proposed research, the psychological prerequisites and pedagogical principles of the formation of rhetorical competence of high school students are defined and described. The author claims that for productive communication, high school students must know the basic principles and rules of rhetorical art. The effectiveness of rhetorical activity depends on the speaker's competence (performance of communicative tasks, consideration of psychological principles, harmonious combination of verbal and non-verbal means of communication). For the successful implementation of the system of work on the formation of rhetorical competence of students of grades 10-11, it is necessary to take into account the typological characteristics of high school students; peculiarities of perceiving and understanding statements, the ability to self-control the communicative act in order to convince and influence the audience of listeners.

It is necessary to refer to the work of psychologists and psycholinguists regarding the peculiarities of speech and thinking activity; individual and psychological characteristics of the subjects of the educational process in order to ensure an individual trajectory of self-development and self-realization; formation of high school students' sustainable motivation to improve speech competence and rhetorical culture; creation of a developmental communicative environment.

The process of forming the rhetorical competence of high school graduates requires teachers to have basic knowledge about the content and system of work in the specified direction, their awareness and realization of the powerful potential of all subjects, the use of knowledge from general and age psychology, psycholinguistics, pedagogy and linguistic didactics.

Based on the research of scientists, the author identified a set of pedagogical conditions that can be created for the effective formation of rhetorical competence of students of grades 10-11, in particular: the creation of a cultural educational environment; enriching the content of educational subjects with a focus on improving rhetorical competence; the use of learning technologies aimed at the formation of defined competence; purposeful preparation of high school students to master rhetorical skills and abilities using various forms of educational activity; application of modern software and methodological support of the researched process; establishment of effective interaction of the subjects of the educational process, which is oriented towards the development of rhetorical abilities and skills; acquiring communicative experience in using rhetoric as a means of influence.

The consistent implementation of the organizational and pedagogical conditions identified during the research makes it possible to significantly increase the effectiveness of the process of forming the rhetorical competence of high school students on the basis of social partnership.

Keywords: psychological prerequisites, pedagogical principles, rhetorical competence, productive communication, communicative experience, high school students.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що сприйняття і розуміння того чи того матеріалу, формування компетентностей здобувачів освіти різних рівнів залежить від низки факторів, з-поміж яких психологічні особливості й педагогічні засади відіграють неабияке значення. Ми переконані, що підґрунтям усіх освітніх технологій мають бути відомості з психології і педагогіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психолого-педагогічні аспекти проблеми формування риторичної компетентності у здобувачів освіти досліджували у своїх наукових розвідках психологи, психолінгвісти, лінгводидакти й педагоги, зокрема Б. Баєва, Л. Бобко, О. Білоус, Н. Голуб,

С. Горобець, О. Горошкіна, С. Караман, Т. Конівіцька, Г. Костюк, О. Кузьмінець, О. Кучерук, Л. Мацько, Х. Михайліцька, Д. Мольченко, В. Ницета, Ж. Патійчук, М. Пентилюк, Г. Сагач, О. Селіванова, Р. Чалдіні, В. Шевченко, І. Ушакова та ін. Проте в сучасних умовах життєдіяльності суспільства процес формування риторичної компетентності має здійснюватися по-новому, з урахуванням тих викликів, які постали перед Україною в останні роки (пандемія, війна тощо). Тому це питання залишається актуальним донині.

Мета статті – визначити та описати психологічні передумови й педагогічні засади формування риторичної компетентності старшокласників.

Виклад основного матеріалу. Для розроблення системи роботи з формування риторичної компетентності старшокласників варто з'ясувати когнітивні й мотиваційні аспекти розвитку означеного вікового періоду. Саме в цьому віці риторичні вміння і навички набувають важливого значення, адже це період формування поглядів, переконань, становлення індивідуального стилю інтелектуальної діяльності учня, активного спілкування з дорослими й однолітками, визначення перспектив на майбутнє. Надто помітною у цей період є здатність особистості критично мислити, робити як обґрунтовані, так і безпідставні висновки, висувати гіпотези, доводити власну думку, аргументувати, дискутувати тощо.

У цьому віці з'являються суттєві якісні новоутворення, зокрема: бажання стати самостійним; прагнення до самовизначення (вибір свого життєвого шляху); роздуми над майбутньою професією (психологічне центральне новоутворення розвитку старшого школяра).

У зв'язку з необхідністю самовизначення виникає потреба дати раду оточенню й собі.

У старшому шкільному віці змінюють свою траєкторію пізнавальні процеси людини. Диференціація навчальних дисциплін, необхідність оволодіти науковими поняттями та їхньою специфікою сприяють розвиткові теоретичного мислення здобувача. Освітня діяльність, складником якої є процес засвоєння знань і способів їх використання, дає можливість старшому школяреві встановлювати тісний зв'язок між засвоєними й новими знаннями, свідомо контролювати свою розумову діяльність і керувати нею. Поступово у старшокласників формуються навички самостійно оперувати припущеннями, гіпотезами та критично їх оцінювати. Дедалі чіткіше простежується самостійність у навчальній діяльності.

Процес засвоєння знань сприяє розвиткові уваги, уяви, пам'яті, мислення та інших психічних процесів. Увага стає керованою і школяр вже може досить довго концентрувати її. Інтелектуальність та раціональність набувають особливого значення, адже попереду вступна кампанія.

Проте розвиток розумових здібностей і пізнавальних процесів старшокласників неабияк залежить від їхнього темпераменту. Тип темпераменту не змінюється, змінюється лише міра його виразності. У старшокласників знижується рівень емоційного збудження та тривоги, проте посилюється екстравертованість. Відбувається становлення індивідуального іміджу особистості.

В учнів 10-11 класів активно розвивається креативне мислення. Вони створюють проблемні ситуації, бачать нове у відомому, оригінально формулюють запитання та вирішують завдання. Старші школярі починають усвідомлювати себе розумнішими й дорослішими, ніж раніше; усе частіше показують самостійність у поглядах, оцінках і думках; прагнуть відзначитись оригінальністю. Потреба у спілкуванні з дорослими й однолітками набуває ще більшої актуальності.

Важливо зауважити, що аналізований віковий період характеризується підвищеною самооцінкою, самосвідомістю, критичністю і самокритичністю особистості. Старшокласники охоче висловлюються про свої недоліки та ті якості, що є важливими для встановлення взаємовідносин з однолітками.

Юнаки й дівчата прагнуть глибше зрозуміти свій характер і почуття; правильно оцінити свої здібності й особливості.

Із зазначеного вище зрозуміло, що аналізований віковий період має низу протиріч, зокрема: необхідність у комунікації з дорослими, проте не завжди адекватне ставляться до їхніх порад; потреба в оцінюванні своєї особи колективом і прагнення показати байдужість до цієї оцінки та діяти за своїм планом; принциповість у великому та безпринципність у малому; урівноваженість (витримка) та надмірна імпульсивність тощо.

Основним видом діяльності старшокласників є освітня. У цей період інтерес до навчання підвищується з огляду на мотиви: самовизначення та підготовка до самостійного життя; бажання стати повноцінним членом суспільства; плани про подальшу освіту в ЗВО тощо.

Мотиви безпосередньо пов'язані з життєвими планами підлітків. Тому в старшому шкільному віці ключовою є довільна мотивація (керівництво свідомо поставленою метою).

Освітній процес старшокласники оцінюють з погляду того, що він дає для їхнього майбутнього. Обрана професія стає визначальним чинником навчальних інтересів і потреб. Учні цієї вікової групи прагнуть знайомитися з різними думками й позиціями та формувати свої; спостерігати за перебігом та аналізом тих чи тих явищ і подій; досліджувати й експериментувати, створювати щось нове й оригінальне тощо.

Саме в означений період діяльність здобувачів освіти спрямовується в практико орієнтовану й когнітивну площину. Майбутні вступники до ЗВО

свідомо налаштовуються на виконання всіх можливих видів оперативно-мисленнєвої діяльності, надто тих, що орієнтовані на формування здатності критично мислити, узагальнювати, доводити, дискутувати й аргументувати.

Перспективи вступної кампанії й майбутнього самореалізування, прагнення до самовдосконалення і самоствердження є рушійною силою тих позакласних активностей, які здійснюють старшокласники: написання наукових робіт, участь у конкурсах МАН України та різних творчих проєктах, опанування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій тощо. Ці прагнення потрібно задовольняти, адже в сучасних умовах вони є основою формування універсальних компетентностей майбутнього (soft skills), з-поміж яких ключовими є: критичне й креативне мислення, управління інформаційними ресурсами, емоційний інтелект, уміння формулювати й доводити свої думки, брати на себе відповідальність і приймати рішення, презентаційні навички (самопрезентування, уміння вести перемовини, дискутувати тощо). Частина зазначених умінь є складниками риторичної компетентності й основними показниками рівня розвитку риторичної культури особистості (уміння формулювати, аргументувати й доводити свої думки, вести перемовини, дискутувати тощо).

Процес формування риторичної компетентності учнів 10-11 класів є досить складним і потребує системної й систематичної роботи з урахуванням їхніх індивідуально-психологічних особливостей. Тому для нашого дослідження важливо мати психологічну характеристику старшокласника (стан розвитку його уваги, пам'яті, мислення тощо) і зрозуміти психологічні процеси, які супроводжують його на різних етапах підготовки й реалізування виступу.

Науковці-психологи (Баєва, 1972; Максименко, Соловієнко, 2001; Ушакова, 2016; Чалдіні, 2017) стверджують, що якість роботи і її результат залежать від потреб індивіда, мотивів, які спонукають його до тієї чи тієї діяльності, інтересу до справи та рефлексії.

Вслід за Григорієм Силовичем Костюком поняття «діяльність» розуміємо як динамічну систему активної взаємодії особистості зі світом, результатом чого є певний продукт (Костюк, 1989: 56). Для здобувача освіти основною є навчально-пізнавальна діяльність, складниками якої є: мотивація, завдання і практичні (життєві) ситуації, навчальні дії, контроль та оцінювання. Цю структуру можна спроектувати на процес формування риторичної компетентності старшокласників і розглядати психічні процеси крізь призму освітньої діяльності.

Ученими доведено, що мовленнєва діяльність має чотири фази: орієнтування, планування, реалізування і контроль (Баєва, 1972; Максименко, Соловієнко, 2001; Ушакова, 2016). У контексті нашого дослідження означені

фази можна співвіднести з етапами роботи над одним із видів риторичної діяльності (виступом). Відтворимо це в таблиці.

Таблиця 1.

**Співвіднесення фаз мовленнєвої діяльності
з етапами роботи над одним із видів риторичної діяльності**

Фази мовленнєвої діяльності	Етапи роботи над одним із видів риторичної діяльності
орієнтування	мотивація, очікування умов і завдань
планування	складання програми висловлення, формування уявлення про текст, усвідомлення інформації
реалізування	переосмислення інформації з урахуванням структурно-композиційних і мовних особливостей тексту, мети й завдань комунікації, риторичної аудиторії
контроль	співвіднесення результату із задумом і метою, удосконалення тексту для подальшої риторичної діяльності

Як уже наголошувалося вище, для ефективного формування риторичної компетентності учнів 10-11 класів варто підтримувати їхню мотивацію. Дослідники зауважують, що на розвиток мотивації особистості позитивно впливає низка факторів, а саме: розуміння учнем своєї автономності й незалежності, відчуття компетентності у справі, вільний вибір теми, (матеріалу), приклади для наслідування (вчитель, телеведуча, однокласниця).

Мотивація безпосередньо пов'язана з першим етапом підготовки виступу чи промови – інвенцією (Горобець, 2021: 27). Основними факторами, що обумовлюють мовленнєву інтенцію (другий етап підготовки) є: рівень володіння мовою, урахування невербальних засобів, комунікативний досвід, компетентність доповідача, комунікативна ситуація та прогнозування результатів. Третій етап підготовки до промови – диспозиція – передбачає структурування тексту, добір відповідних темі лексем, словосполучень, засобів увиразнення, формулювання доказів і аргументів. Безпосереднє виголошення промови оратором – акція – є крайнім етапом роботи над нею.

Важливим психологічним аспектом формування риторичної компетентності старшокласників є сприймання (і розуміння) – складний пізнавальний процес на основі попереднього досвіду, здобутих знань та інтелектуальних можливостей здобувача (Ушакова, 2016). Залежно від виду діяльності, виокремлюють сприймання слухове й зорове. Отож, риторичний процес буде результативним за умови, якщо комунікант добре розуміє зміст висловлення.

У старшому шкільному віці в особистості активно розвивається логічне мислення, здатність до красномовства, уміння висновкувати, активізується пам'ять. Саме пам'ять відіграє важливу роль на всіх етапах підготовки до виступу чи промови. На думку М. Ушакової, під час формування риторичної компетентності значно ефективнішим є довільне запам'ятовування, адже таким чином підвищується продуктивність пам'яті. Мимовільно ж учні запам'ятовують все те, що пов'язано з особистими емоціями (Ушакова, 2016). Зауважимо, що рівень сформованості означеної компетентності залежить також від швидкості й міцності пам'яті (запам'ятовування).

Науковці виокремлюють кілька способів запам'ятовування тексту виступу (промови): механічний (багаторазове повторення необхідної інформації); логічний (усвідомлення й розуміння змісту висловлення); мнемотехнічний (асоціативне, образне запам'ятовування матеріалу) (Максименко, Соловієнко, 2001; Ушакова, 2016).

Пам'ять безпосередньо пов'язана з усіма іншими психічними процесами, що впливають на формування риторичної компетентності здобувача освіти, зокрема з мовленням. Ми переконані, що без мислення і хорошої пам'яті немає продуктивної комунікації.

Особливою формою психічної діяльності особистості, що має певний вплив на формування риторичних умінь і навичок є увага. Науковці виокремлюють мимовільну (виникає несвідомо), довільну (виникає свідомо) й післядовільну (мимовільне зосередження) увагу (Костюк, 1989). Ми переконані, що саме остання є найважливішою для справжнього ритора, адже захоплює його процесом і неначе за інерцією не дає відволікатися.

Будь-яка промова ґрунтується на переконанні, що теж є важливим аспектом формування риторичної компетентності. Це своєрідний метод впливу на особистість через апелювання до її свідомості, розуму, інтелекту, логічного мислення (Бобко, Кузьмінець, Михайліцька, Патійчук, 2019: 256). Основою здатності переконувати є низка умов, зокрема: уміння налагоджувати взаємодію з аудиторією й викликати довіру у слухачів (зовнішній вигляд, тактовна поведінка тощо); наявність витримки, виваженості, терпіння (стислі, лаконічні й конкретні висловлювання, стриманий виклад думок); уміння доводити, тлумачити і спростовувати (аргументовані висловлення, наведення прикладів); уміння презентувати нові ідеї (урахування відомої аудиторії інформації); здатність переконувати і щиро комунікувати (віра доповідача в те, що він говорить аудиторії); урахування вікових, індивідуальних і психологічних особливостей присутніх.

Для процесу переконання важливе значення мають аргументи й докази, що використовуються ритором у промові. До промов теж є певні психологічні вимоги, а саме: емоційна значимість, зрозумілість, авторитетність, стислість, лаконічність.

Розглядаючи психологічні засади формування риторичної компетентності старшокласників не можна обійти увагою поняття тривожності, що є індивідуальною особливістю людини, схильністю її до хвилювання. Це сукупність емоцій страху, горя, гніву, провини, сорому тощо, які підліткам складно побороти (Білоус, Шевченко, Мольченко, 2018). Проте старшокласники мають розуміти, що чим частіше вони будуть тренувати свою риторичну вправність перед аудиторією, тим щоразу рівень тривожності зменшуватиметься.

Здатність особистості розуміти свої емоції і почуття, керувати ними та впливати на емоційні стани оточення має назву емоційний інтелект. Це нове психологічне поняття й уміння дуже важливо формувати в сучасній молоді.

В. Нищета наголошує, що в формуванні риторичної компетентності учнів вчитель повинен використати весь потенціал психічних процесів (Нищета, 2014: 250) і робити це потрібно системно та систематично.

Отже, для продуктивної комунікації старшокласникам обов'язково потрібно знати основні принципи і правила риторичного мистецтва. Ефективність риторичної діяльності залежить від компетентності оратора (виконання комунікативних завдань, урахування психологічних засад, гармонійного поєднання вербальних і невербальних засобів спілкування).

Для успішного реалізування системи роботи з формування риторичної компетентності учнів 10-11 класів варто обов'язково враховувати типологічні характеристики старшокласників; особливості сприймання й розуміння висловлень, уміння здійснювати самоконтроль комунікативного акту задля переконання та впливу на аудиторію слухачів.

Необхідно звертатися до напрацювань психологів і психолінгвістів щодо особливостей мовленнєвої і мисленнєвої діяльності; індивідуально-психологічних характеристик суб'єктів освітнього процесу задля забезпечення індивідуальної траєкторії саморозвитку й самореалізації; формування в старшокласників стійкої мотивації до вдосконалення мовленнєвої компетентності та риторичної культури; створення розвивального комунікативного середовища.

Процес формування риторичної компетентності здобувачів старшої школи передбачає наявність у вчителів ґрунтових знань про зміст і систему роботи в означеному напрямі, усвідомлення й реалізування ними потужного потенціалу всіх предметів, використання знань із загальної та вікової психології, психолінгвістики, педагогіки й лінгводидактики.

Нині перед сучасною освітою постало важливе завдання, яке полягає у формуванні в здобувачів компетентностей майбутнього (про які мова йшла вище та створенні відповідних педагогічних умов для розвитку конкурентоздатної особистості з обов'язковим урахуванням її індивідуальних

особливостей і потреб. Проблема підвищення риторичної компетентності учнів є однією з ключових у процесі організації освітньої діяльності сучасної школи, адже, на жаль, сьогодні у здобувачів спостерігаємо тенденцію до зниження рівня культури мовлення, здібностей до конструктивного діалогу. У старшому шкільному віці (період ранньої юності) розвиток риторичної компетентності набуває особливої актуальності, оскільки після закінчення ЗЗСО саме вона починає відігравати основну роль у професійній підготовці та фаховій діяльності.

На основі опрацьованого матеріалу про лінгводидактичні і психологічні засади формування риторичної компетентності старшокласників, ми визначили ключові педагогічні умови, які впливають на ефективність означеного процесу.

Незважаючи на те, що багато науковців розглядали у своїх розвідках педагогічні умови тих чи тих процесів, у сучасних дослідженнях немає одностайної позиції у тлумаченні поняття «педагогічні засади». Тому, на основі аналізу попереднього досвіду, спробуємо сформулювати власне визначення сутності цього поняття.

Термін «умова» лінгвісти тлумачать як «важливі обставини, що сприяють чомусь; особливості реальної дійсності, у яких відбуваються зміни / трансформування» (Словник української мови, 1979: 441). Філософи характеризують його як «категорію, що відображає відношення предмета до навколишніх явищ, без яких неможливе його існування» (Шинкарук, 1986: 703). Умова є тим середовищем, у якому виникають і розвиваються явища і процеси. Це важливий складник системи об'єктів (речей, їхнього стану, взаємодії), із якого випливає потреба існування цього явища. Її унікальність полягає в тому, що без діяльності людини вона не може бути визначально-продуктивною (Шинкарук, 1986: 707).

Поняття «педагогічні умови» деякі науковці тлумачать, як сукупність спрямованих на реалізування певної мети об'єктивних можливостей, ситуацій, обставин, процесів і заходів, що супроводжують освітній процес; комплекс соціально-психологічних і дидактичних чинників, які впливають на освітній процес, раціонально керують ним, ґрунтуючись на ефективних формах, методах і прийомах навчання; необхідні й важливі обставини, від яких залежить результат навчально-виховного процесу (Арестенко, Романишина, Соловій, 2001: 106–108; Розкішний, 1996: 15–17).

На основі аналізу наукових розвідок та в контексті проблеми нашого дослідження, під педагогічною умовою ми розуміємо сукупність обставин, процесів, засобів і дій, які забезпечують ефективне формування риторичної компетентності старшокласників під час освітньої діяльності.

Усі чинники, що впливають на освітній процес, можна поділити на дві групи: зовнішні і внутрішні. Для кращого сприйняття відобразимо їх у таблиці.

Таблиця 2.

Чинники, що впливають на освітній процес

Зовнішні чинники	Внутрішні чинники
організація освітнього процесу в ЗЗСО (форми і методів навчання, технічне забезпечення освітнього процесу тощо);	професійна і пізнавальна мотивація, потреба у самовдосконаленні;
зміст навчального матеріалу (актуальність, наукова новизна, теоретична і практична значущість освіти, логічні міжпредметні зв'язки);	нахили;
міжособистісні взаємодії (взаємодія вчителя й учня, класу / групи і педагога)	уподобання;
	здібності;
	зацікавленість у знаннях і своєму розвитку

Саме педагогічні умови є проявом зовнішніх і внутрішніх чинників.

На основі досліджень науковців, ми визначили сукупність педагогічних умов, які можна створити для ефективного формування риторичної компетентності учнів 10-11 класів, зокрема це: створення культурного освітньо-виховного середовища; збагачення змісту навчальних предметів з орієнтуванням на вдосконалення риторичної компетентності; використання технологій навчання, спрямованих на формування означеної компетентності; цілеспрямована підготовка старшокласників до оволодіння риторичними вміннями й навичками з використанням різних форм освітньої діяльності; застосування сучасного програмно-методичного забезпечення досліджуваного процесу; налагодження ефективної взаємодії суб'єктів освітнього процесу, що орієнтована на розвиток риторичних умінь і навичок; набуття комунікативного досвіду з використання риторики як засобу впливу.

Значний потенціал у розвитку риторичної компетентності учнів старшого шкільного віку має соціальне партнерство як новий педагогічний алгоритм взаємовідносин між соціальними суб'єктами. Воно спрямоване на

забезпечення узгодженості інтересів цих суб'єктів у питаннях регулювання відносин.

Послідовне реалізування зазначених умов потребує розроблення системи спеціальних педагогічних засобів, застосування яких комплексно впливатиме на всіх етапах (когнітивному, мотиваційному, діяльнісному, рефлексивному) формування риторичної компетентності учнів. До того ж, відповідно до принципів поетапного й системного навчання, на кожному з етапів потрібно формувати окремі уміння й навички, які в комплексі складатимуть риторичну компетентність.

Методику формування риторичної компетентності старшокласників варто будувати на: суб'єкт-суб'єктній взаємодії в системі «вчитель – учень – батьки – соціальне середовище»; співробітництві, де позиція дорослої людини в спілкуванні з дітьми ґрунтується на почутті власної гідності кожного учня, вірі в його творчі сили; кожному надається можливість визначити завдання своєї діяльності, обирати справу та шляхи вирішення поставлених завдань; реальних ситуаціях, у яких старшокласникам справді треба щось вирішувати спільно; самостійно дібрати варіанти ефективного міжособистісного спілкування в умовах соціального партнерства; ситуаціях вільного пошуку й вибору; участі кожного здобувача і вчителя у спільній діяльності невеликого колективу (мікрогрупи), через добровільний і доцільний розподіл повноважень, чергування ролей дорослих і дітей у процесі діяльності; емоційному стимулюванні спільної діяльності дорослих і дітей в умовах соціального партнерства, усвідомлення особистісного та відповідального змісту колективної роботи; ситуаціях успіху в міжособистісному спілкуванні для кожного учасника.

Так, робота над формуванням риторичної компетентності має передбачати послідовний розвиток у старшокласників навичок співробітництва в умовах соціального партнерства. Співробітництво виникає тоді, коли змінюються взаємовідносини дорослих і дітей (з'являється спільна справа, визначаються завдання, плануються способи досягнення мети, реалізується справа; і все це відбувається на основі довіри, взаємодопомоги і взаємопідтримки). Найяскравіше розвиток співробітництва відбувається в умовах колективної творчої діяльності. Незважаючи на те, що наше життя стрімко занурюється в інноваційні процеси (конструювання, моделювання), проектні технології все ж залишаються актуальними. У сучасних умовах, з урахуванням віку учнів, найбільш ефективними вважаємо соціальні проєкти, які сприяють формуванню низки умінь і навичок, зокрема: вести конструктивний діалог між учасниками проєкту; дотримуватися демократичного, особистісно-орієнтованого стилю спілкування; проводити спільний аналіз і самоаналіз діяльності та розв'язання складних ситуацій;

знаходити шляхи самореалізації, самовираження та самовизначення; обирати для себе комфортні умови в процесі міжособистісної комунікації.

Ми переконані, що спочатку варто зосередити увагу на розвиткові в учнів потреби оволодіння риторичною компетентністю, усвідомлення ними необхідності говорити й писати правильно та важливості володіння такою компетентністю у майбутній діяльності; ознайомленні зі структурою риторичної компетентності. Для цього можна організувати групові дискусії, ділові та рольові ігри, переглядати й обговорювати фрагменти фільмів, працювати з «картою самопізнання».

Робота з картою самопізнання дає можливість старшокласникам сформувавши адекватну самооцінку, побачити і проаналізувати свої переваги та недоліки, накреслити шляхи саморозвитку й самовдосконалення, визначити для себе подальші життєві пріоритети, що є дуже важливим аспектом для підростаючого покоління.

У процесі формування риторичної компетентності старшокласників основними завданнями є: дати підліткам такі знання про себе, без яких неможливо реально планувати майбутнє життя; навчити їх керувати собою у різних життєвих ситуаціях; сформувавши навички спілкування з оточуючими людьми; допомогти навчитися визначати свої переваги й недоліки; навчити правильно сприймати критику та реагувати на неї.

Зауважимо, що для проведення групової тренінгової роботи обов'язково потрібно розробити правила комунікації, а потім, разом із старшокласниками, визначити ті, які стануть основою формування риторичної компетентності.

Таким чином, для ефективного формування риторичної компетентності учнів спочатку потрібно пояснити їм зміст, наповнення і значення цієї компоненти, навести приклади, які доводять важливість високого рівня її. Метою такої діяльності є підвищення мотивації здобувачів до формування відповідних умінь і навичок. На цьому етапі старшокласникам можна запропонувати роботу над проектами «Візитівка школи», «Презентація класу», «Самопрезентація». Такі завдання виробляють в учнів навички фандрайзингу, необхідної в наш час для формування риторичної компетентності, адже вона навчає дітей домовлятися, знаходити партнерів, цікавитися спільною діяльністю.

Основна мета наступного етапу – актуалізація психолого-педагогічних умінь для реалізування риторичної компетентності, орієнтованих на розвиток особистості кожного старшокласника; інтеграція психолого-педагогічних знань і вмінь в оволодінні доцільними прийомами означеної компетентності; підвищення мотиваційного рівня самопізнання за рахунок звернення до особи старшокласника. Її можна зреалізувати за допомогою різних вправ, ігрового моделювання, тренінгів, відеотренінгів та факультативів.

Так, під час гри «Чи легко бути мамою?» старшокласників можна об'єднати у творчі групи: «Мами», «Діти-підлітки», «Діти молодшого віку», «Батьки», «Вчителі», «Сусіди». На початку гри учні розробляють тактику поведінки та визначають особливості спілкування в межах своєї соціальної ролі загалом, тобто так, як уявляють її. Потім вони розглядають особливості поведінки та комунікації інших учасників гри з точки зору своєї ролі. Далі творчим гуртам можна запропонувати різні ситуації міжособистісного спілкування, які виникають у процесі взаємодії представлених соціальних ролей. Під час перебігу дискусії старшокласники знаходять компромісні рішення кризових ситуацій міжособистісного спілкування. Підсумки гри підбивають самі учасники, роблять висновки про те, чи легко бути мамою, як необхідно будувати відносини з батьками, чим для кожного з них є сім'я, якими батьками вони бачать себе в майбутньому.

Далі має бути самостійне застосування сформованої риторичної компетентності в позанавчальний час. У процесі виконання запропонованих доручень та заходів старшокласники мають застосувати всі види вмінь і навичок – складників риторичної компетентності.

На останньому етапі варто здійснити рефлексію. Для цього через різні види діяльності (твори-роздуми, есе, самохарактеристики та ін.) необхідно навчати учнів оцінювати рівень кожного складника риторичної компетентності і, на підставі цього, вибудувати стратегію власного комунікативно-риторичного розвитку. Тут старшокласникам можна запропонувати такі теми творів-роздумів та есе: «Що б я розповів президентові про своє улюблене місто, «Як би я презентував свою школу на міжнародній олімпіаді школярів», «Основні правила комунікації та самохарактеристик за рівнем сформованості різних видів риторичної компетентності» тощо.

Висновки. Отже, послідовна реалізація виявлених під час дослідження організаційно-педагогічних умов дає можливість суттєво підвищити ефективність процесу формування риторичної компетентності старшокласників на основі соціального партнерства.

Література:

1. Арестенко В., Романишина Л., Соловій Н. Комп'ютерна технологія навчання природничих дисциплін з використанням моделювання (на прикладі хімії). *Наукові записки*. Київ, 2001. Т. 2. С. 106–108.
2. Баєва Б. Психологія навчання. Київ: Радянська школа, 1972. 135 с.
3. Білоус О., Шевченко В., Мольченко Д. Зв'язок тривожності з самооцінкою та особливості їх впливу на ефективність публічного виступу. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки*. № 1 (19), 2018. С. 169–172.
4. Бобко Л., Кузьмінець О., Михайліцька Х., Патійчук Ж. Психологічні аспекти публічного виступу. *Молодий вчений*, № 12 (76). 2019. С. 255–260.

5. Горобець С. Методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2021. 290 с.
6. Костюк Г. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ: Радянська школа, 1989. 608 с.
7. Максименко С., Соловієнко В. Загальна психологія: навчальний посібник. Київ: МАУП, 2001. 256 с.
8. Нищета В. Психологічні засади процесу формування риторичної компетентності учнів основної школи. *Теоретична і дидактична філологія: збірник наукових праць*. Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2014. Вип. 18. С. 87–92.
9. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 10. С. 441.
10. Ушакова І. Вікова психологія. Конспект лекцій. Харків: НУЦЗУ, 2016. 123 с. URL:<http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/494/1/%d0%92%d1%96%d0%ba%d0%be%d0%b2%d0%b0%20%d0%bf%d1%81%d0%b8%d1%85%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b3%d0%b8%d1%8f%20%d0%9a%d0%be%d0%bd%d1%81%d0%bf%20%d0%bb%d0%b5%d0%ba%d1%86%20%28%d0%a3%d1%88%d0%b0%d0%ba%d0%be%d0%b2%d0%b0%29.pdf>.
11. Чалдіні Р. Психологія впливу. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2017. 345 с.
12. Шинкарук В. Філософський словник. Київ: Наукова думка, 1986. С. 703–710.

References:

1. Arestenko, V., Romanyshyna, L., Solovii, N. (2001). *Kompiuterna tekhnolohiia navchannia pryrodnychkh dystsyplin z vykorystanniam modeliuvannia (na prykladi khimii)*. [Computer technology for teaching natural sciences using modeling (using the example of chemistry)]. *Naukovi zapysky*. Kyiv. 2. 106–108 [in Ukrainian].
2. Baieva, B. (1972). *Psykholohiia navchannia*. [Psychology of learning]. Kyiv: Radianska shkola. 135 [in Ukrainian].
3. Bilous, O., Shevchenko, V., Molchenko, D. (2018). *Zviazok tryvozhnosti z samootsinkoiu ta osoblyvosti yikh vplyvu na efektyvnist publichnoho vystupu*. [The relationship between anxiety and self-esteem and the specifics of their influence on the effectiveness of public speaking]. *Naukovyi visnyk MNU imeni V.O. Sukhomlynskoho. Psykhologichni nauky*. 1(19). 169–172 [in Ukrainian].
4. Bobko, L., Kuzminets, O., Mykhailitska, Kh., Patiichuk, Zh. (2019). *Psykhologichni aspekty publichnoho vystupu*. [Psychological aspects of public speaking]. *Molodyi vchenyi*. 12(76). 255–260 [in Ukrainian].
5. Horobets, S. (2021). *Metodyka formuvannia rytorychnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury u protsesi vyvchennia movoznavchyykh dystsyplin: dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk za spetsialnistiu 13.00.02 – teoriia ta metodyka navchannia (ukrainska mova)*. [The method of formation of rhetorical competence of future teachers of the Ukrainian language and literature in the process of studying linguistic disciplines: dissertation for obtaining the scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.02 – theory and teaching methods (Ukrainian language)]. *Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka*. Kyiv, 290 [in Ukrainian].
6. Kostiuk, H. (1989). *Navchalno-vykhovnyi protses i psykhychnyi rozvytok osobystosti*. [Educational process and mental development of personality]. Kyiv: Radianska shkola, 608 [in Ukrainian].

7. Maksymenko, S., Soloviienko, V. (2001). *Zahalna psykholohiia: navchalnyi posibnyk*. [General psychology: a study guide]. Kyiv: MAUP. 256 [in Ukrainian].
8. Nyshcheta, V. (2014). *Psykholohichni zasady protsesu formuvannia rytorychnoi kompetentnosti uchniv osnovnoi shkoly*. [Psychological foundations of the process of formation of rhetorical competence of elementary school students]. *Teoretychna i dydaktychna filolohiia: zbirnyk naukovykh prats*. Pereiaslav-Khmelnytskyi: DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody». 18. 87–92 [in Ukrainian].
9. *Slovnyk ukraïnskoi movy: v 11 t.* (1979). [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 t.]. Kyiv: Naukova dumka. 10. 441 [in Ukrainian].
10. Ushakova, I. (2016). *Vikova psykholohiia. Konspekt leksii*. [Age psychology. Synopsis of lectures]. Kharkiv: NUTsZU. 123. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/494/1/%d0%92%d1%96%d0%ba%d0%be%d0%b2%d0%b0%20%d0%bf%d1%81%d0%b8%d1%85%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b3%d0%b8%d1%8f%20%d0%9a%d0%be%d0%bd%d1%81%d0%bf%20%d0%bb%d0%b5%d0%ba%d1%86%20%28%d0%a3%d1%88%d0%b0%d0%ba%d0%be%d0%b2%d0%b0%29.pdf> [in Ukrainian].
11. Chaldini, R. (2017). *Psykholohiia vplyvu*. [The psychology of influence]. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia. 345 [in Ukrainian].
12. Shynkaruk, V. (1986). *Filosofskyi slovnyk*. [Philosophical dictionary]. Kyiv: Naukova dumka, 703–710 [in Ukrainian].

Журнал
«Актуальні питання у
сучасній науці»

(Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка»,
Серія «Державне управління», Серія «Техніка»,
Серія «Історія та археологія»)

Випуск № 7(13) 2023

Підписано до друку: 12.07.2023 р.
Формат 60x90/8. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 8,2.

Видавець:
ФОП Жукова Ірина Віталіївна Свідоцтво серія ДК №7425 від 09.08.2021 р., 02217, м. Київ,
пр. Маяковського Володимира, буд. 4-В, кв. 10

Підготовлено рекламним агентством
«GoToPrint» Адреса, Україна, Київська обл.,
м. Київ, вул. Льва Толстого, 63
e-mail: gotoprint@gmail.com